

A nagy perről, kicsit másképp

**Ötvös István: *Koncepcióváltások. A Rajk-per katonai vonala.*
Attraktor, 2012.**

A sztálinista diktatúra időszaka kétségkívül az egyik legsötétebb periódusa a magyar történelemnek. A totális terror, az ÁVO, az internálótáborok, a kitelepítések, az erőszakos kollektivizálás, a személyi kultusz azok a hívószavak, amelyek legelőször eszünkbe jutnak a Rákosi-kor hallatán. S természetesen a hírhedt koncepciók perек, ezek közül is a „legnagyobb” (a Mindszenty-per mellett), a Rajk László egykori miniszter kivégzésével végződő színjáték. A perről már rengeteg publikáció született, történészek hada igyekezett már feltárni a történetét, így a lehető legnagyobb természetességgel tehető fel a kérdés: ugyan mi újat lehet még erről írni?¹

Az igazság az, hogy bizony lehet. S ezt Ötvös István is bebizonyította *Koncepcióváltások. A Rajk-per katonai vonala* című könyvében.² Mégpedig nemcsak azzal, hogy eddig nem vagy kevésbé feldolgozott forrásokat nézett át az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, a Hadtörténeti és az Országos Levéltárban, hanem a már felkutatott, agyoncítált iratokat *újszerűen* közelítette meg. Kimutatta, hogy az 1949–1950-es perek (a Rajk–Brankov-per mellett a Sólyom László és más tisztek elleni eljárások, valamint a Szebenyi-per) nemcsak egyszerűen hamis politikai, hanem hírszerzési koncepciókon is alapultak, ráadásul ezek gyakran változtak is a nyomozások során.³ Ahhoz, hogy ezt tisztázhassa, a szerzőnek alapos mélyfúrásokat kellett végeznie forrásanyagában. Feladata nem volt egyszerű, hiszen az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) igen gyakran alakította úgy a nyomozásokat, pereket, hogy ne lehessen felfedezni az összefüggéseket (már ha voltak egyáltalán logikusnak tűnő kapcsolatok az egyes ügycsoportok, ügyek között), az 1953 utáni felülvizsgálatok pedig szintén nem az igazság feltárását, hanem az újabb koncepciók és igények kielégítését szolgálták.⁴ Bátran kijelenthetjük: a szerző jól oldotta meg vállalt, bonyolult feladatát, számos jelenséget tisztázott, számos kérdést megválaszolt:⁵

1. Kimutatta pl., hogy a „Rajk-ügy”⁶ kezdetén még szó sem volt arról, hogy egy Tito-ellenes eljárássá fog kifutni a nyomozás.⁷
2. Megerősítette, hogy Rajk László meghurcolásához/elítéléséhez a magyar vezetők ragaszkodtak, s nem a szovjetek.⁸
3. Bemutatta, hogy a „svájci kémkedés” és a „jugoszláv” koncepció között még jelen volt két elem a nyomozás során: egy angol és egy „belügyi vonal” (ez utóbbi a politikai rendőrség és a Belügyminisztérium közötti ellentétnek köszönhető létét).⁹
4. Feltárta, hogy nem minden esetben másolták mechanikusan a szovjet példát a magyar szervek, viszont a Moszkva erőltetésére kifundált „jugoszláv” koncepció Sztálin halála után alkalmas(nak tűnő) menekülési utat kínált a törvénytelen ségekben sáros magyar politikusok, nyomozók számára.¹⁰
5. Rámutatott arra, hogy ugyan a szovjet tanácsadók utasítására építették bele a Titóval való együttműködés vádját a koncepcióba, de a Rajk László elleni eljárás már kitalált magyar koncepciójába, melyet Moszkvától függetlenül dolgoztak ki Budapesten.¹¹
6. Kiválóan bemutatta Révész Géza altábornagynak, az 1949–1950-es eljárásokban nyújtott fontos szerepét.¹²
7. Mélyfúrásaival teoretikusan szétválasztotta a Pálffy-ügyet a Pálffy-pertől.¹³
8. Megvilágította, hogy Pálffy György tábornoknak, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának egykori vezetőjének letartóztatása nem függött össze a Rajk-üggyel. A Pálffy elleni eljárást fokozatosan szélesítették ki, s ennek a célja az 1945 és 1949 közötti katonai hírszerzés feletti irányítás megszerzése volt.¹⁴

9. S azt is bemutatta, hogy mindemellett a Rajkhoz köthető rendőrségi bizalmi hálózat felszámolása is komoly indok volt a kommunista politikus elleni eljárásban.¹⁵

Mindezekkel el tudta érni, hogy a bonyolult, számos vélt vagy valós esetből álló persorozatok között végre tisztábban láthassunk. A *Koncepcióváltások* egyik legnagyobb erénye, hogy a Rákosi-korszak rendszerének legalapvetőbb jellegzetességeire világít rá, bemutatja a rezsím ellenséggyártási mechanizmusát, a leszámolások okait és végrehajtását. A magyar kommunista párteliten belüli legkegyetlenebb, a titkosszolgálatok fölötti uralomért folytatott összecsapások krónikája ez a könyv. A szerző ezt a küzdelmet alaposan, komoly lábjegyzet-apparátussal felvértezve mutatja be, jól megírt – olykor ironikus – stílusban.¹⁶

S mindezek mellett Ötvös István könyvéből újabb részleteket ismerhetünk meg az állambiztonsági szervek működéséről is. Olvashatunk arról, hogy a politikai rendőrségen belüli gyakori és hatalmas kádercsere mennyire megnehezítette az 1953 utáni felülvizsgálatokat.¹⁷ Megismerhetjük azt is, hogy a rettegett hatóságok (az ÁVH és a Katpol) minden igyekezet ellenére nem voltak hermetikusan zártak, tőlük is szivárogtak ki információk.¹⁸ Olvashatunk az „amalgámzás” módszeréről is.¹⁹ Ötvös könyve mindemellett, csak úgy mellékesen, arra is felhívja a figyelmet, hogy az ÁVH-n belül milyen „munkamegosztás” érvényesült.²⁰

A *Koncepcióváltások* nem könnyű olvasmány. Ember legyen a talpán, aki elsőre képes átlátni az összes koncepciót, nyomozást, a perek formálódásában bekövetkezett éles váltásokat. Ám akik meg akarják ismerni a Rákosi-rezsím működésének lényegét, azoknak be kell hatolniuk a szövevényes koncepciók sűrűjébe. Nekik hasznos kalauz lehet Ötvös István könyve.

¹ Legújabbban lásd: Zinner, 2013.

² Ötvös, 2011.

³ Uo. 169–170.

⁴ Uo. 164–165., 195. és 216.

⁵ Természetesen voltak olyan kérdések, amelyekre nem tudott felelni, de ez nem rajta múlt, hanem az említett kutatási nehézségeken vagy a kulcsfontosságú dokumentumok hiányán. Kérdéses, hogy valaha meg fogjuk-e tudni, hogy Kádár János miért tekintette cezúrának a Rajk László elleni nyomozás során 1949 augusztusának elejét? Vagy hogy valóban alkalmatlanok voltak-e szovjet „segítség” nélkül a magyar hatóságok a koncepció kialakítására, vagy csak „eljátszották” ezt? Ötvös, 2011: 178–179.

⁶ Hogy mikortól számított valami „ügynek”, az megint csak bonyolult kérdés, hiszen itt az egyes személyek eltérően értelmezhatték az „ügy” fogalmát, illetve más szempontok szerint szakaszolhatták a múltbeli történéseket. A szerző – módszertanában mindenféleképpen követendő módon – ezt is jól bemutatta. Ötvös, 2011: 178. és 208.

⁷ Uo. 24. és 35.

⁸ Uo. 26.

⁹ Uo. 33–35.

¹⁰ Uo. 31–35.

¹¹ Uo. 36.

¹² Uo. 23–24. és 40.

¹³ Uo. 73–80.

¹⁴ Uo. 97–99.

¹⁵ Uo. 98–99. és 207.

¹⁶ Például uo. 17–18.

¹⁷ Uo. 51.

¹⁸ Uo. 57.

¹⁹ Uo. 60.

²⁰ Uo. 201.

Hivatkozott irodalom

Ötvös, 2011

Ötvös István: *Koncepcióváltások. A Rajk-per katonai vonala.* Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor.

Zinner, 2013

Zinner Tibor: *„A nagy politikai affér” – a Rajk-Brankov ügy.* I. kötet. Budapest, Saxum.